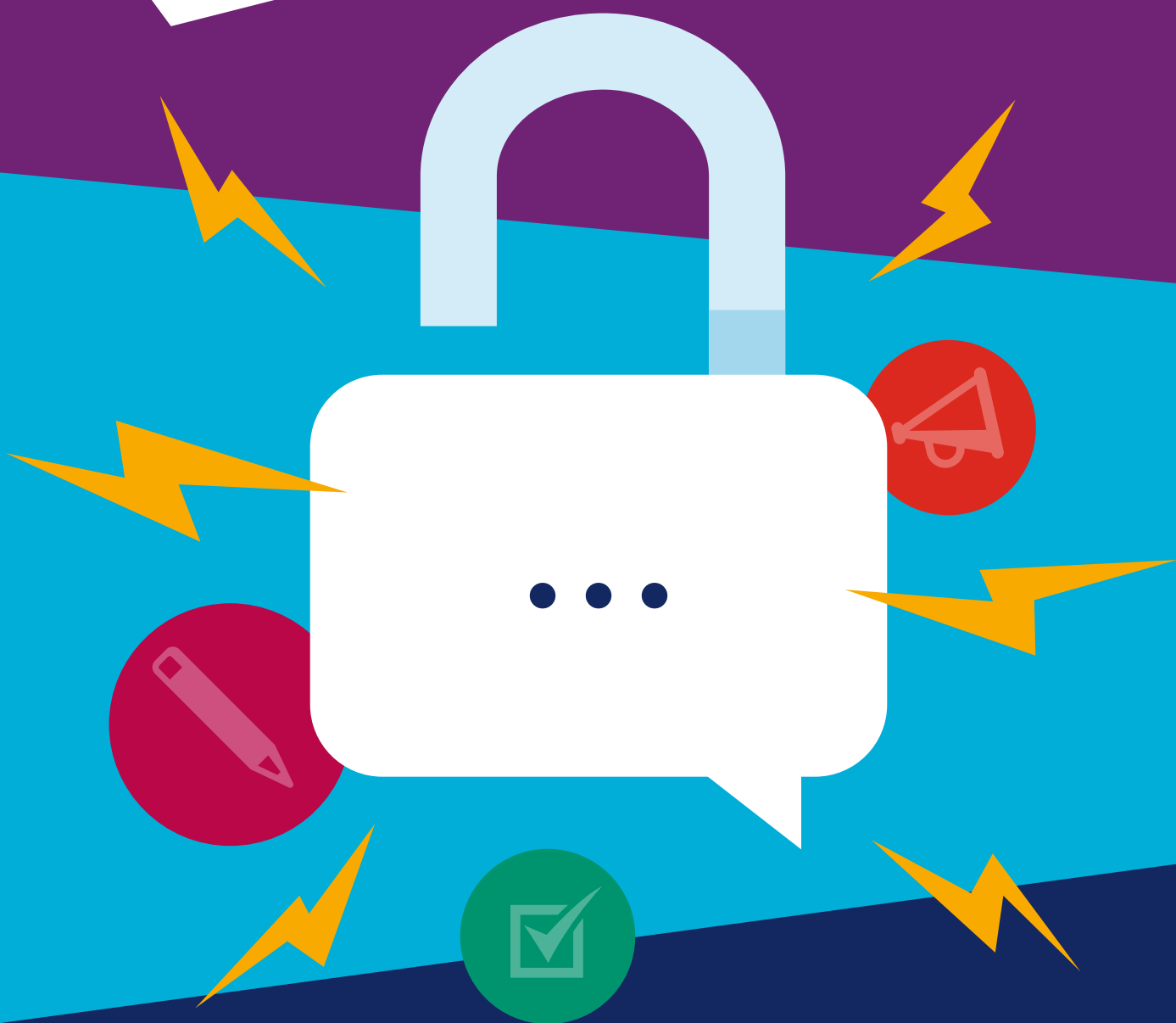

ARTICLE 19

Кыргызстандагы парламенттик шайлоонун алдында пикир билдирүү эркиндигинин абалы

2020

Бул долбоор Европа
Биримдиги тарабынан
каржыланат

MEDIA
DIALOGUE

АРТИКЛЬ 19 биринчи жолу 2020-жылы жарыялаган

ARTICLE 19

Сөз эркиндиги борбору
Фаррингтон роуд, 60
Лондон, EC1R 3GA
Улуу Британия
www.article19.org

A19/ECA/2021/018/Kyrgyz

АРТИКЛЬ 19 бардык адамдар кодулоодон коркпостон, каалаган жерде өз ой-пикирлерин эркин билдирип, коомдук турмушка жигердүү катыша турган дүйнө үчүн иш алып барууда. Биз муну жалпы ишибизге негиз салган өз ара байланыштагы эки эркиндиктин негизинде жасайбыз. Сөз эркиндиги – бул ар бир адамдын ар кандай ыкма менен пикирин, идеясын жана маалыматын билдирүү жана берүү укугу, ошондой эле бийлик менен макул болбоо жана аларга суроо берүү укугу.

Билүү эркиндиги ачыктыкты, акыйкат башкарууну жана туруктуу өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн бийликтен маалыматты талап кылуу жана алуу укугун билдирет. Ушул эркиндиктердин кайсынысына болбосун, бийлик аларды жетиштүү деңгээлде коргой албай калса, АРТИКЛЬ 19 бирдиктүү фронт менен иш алып барат: соттордо, глобалдык жана аймактык уюмдар жана жарандык коом менен бирге, кайда болбойлу бардык жерде иш жүргүзөт.

Creative Commons 3.0 лицензиясы жөнүндө: Бул эмгек “Автордук-Шарттарды-Коммерциялык-кЭмес-Сактоо 3.0” Creative Commons (CC BY-NC-SA 3.0) лицензиясы менен корголгон. Сиз бул эмгекти көчүрүп алууга, жайылтууга жана көрсөтүүгө, ошондой эле туунду чыгармаларды түзүүгө укуктуусуз, эгерде:

- 1) АРТИКЛЬ 19дун автордугу көрсөтүлсө;
- 2) бул эмгек коммерциялык максаттарда колдонулбаса;
- 3) ушунун негизинде жасалган ар кандай эмгекти жайылтуу ушуга окшош лицензия боюнча жүргүзүлүшү керек.

Бул лицензиянын толук текстин алуу үчүн шилтемени басыңыз: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/legalcode>

Бул долбоор Европа
Биримдиги тарабынан
каржыланат

Бул басылма Европа Биримдигинин каржылык колдоосу менен Медиа Диалог долбоорунун алкагында которулду. Басылманын мазмуну АРТИКЛЬ 19дун жоопкерчилигинде жана Европа Биримдигинин көз карашын сөзсүз түрдө эле чагылдыра бербейт.

Мазмуну

Кыргызстандагы парламенттик шайлоонун алдында пикир билдирүү эркиндигинин абалы	4
Шайлоо жана пикир билдирүү эркиндиги жаатындагы негизги эл аралык стандарттар	5
Пикирди эркин билдирүүнү чектеген мыйзамдар	7
Сунуштамалар:	8
“Кастык тили”, жалган маалымат жана маалыматты бурмалоо	9
Сунуштамалар:	10
Жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндиги жана шайлоо	11
Сунуштамалар:	12
Интернетте пикир билдирүү эркиндиги жана шайлоо	13
Сунуштамалар:	14
Үгүт өнөктүктөрүн каржылоодогу ачык-айкындуулук	14
Сунуштамалар:	14
“Өткөөл” тиркеме	16
Мамлекеттин адам укуктарын сыйлоо, коргоо жана сактоо милдети	16
Саясий өзгөрүүлөр мезгилинде пикир билдирүү жана ЖМКнын эркиндиги	17
Нааразычылык билдирүүгө укук	17
Интернетте журналист аялдардын, активисттердин жана юристтердин коопсуздугу	18
Сунуштамалар:	19
АРТИКЛЬ 19 тууралуу	20

Кыргызстандагы парламенттик шайлоонун алдында пикир билдирүү эркиндигинин абалы

Кыргызстанда 2020-жылдын 4-октябрында өткөн парламенттик шайлоо жана анын жыйынтыктары сөз жана маалымат эркиндигинин, ошондой эле жалпыга маалымдоо каражаттарынын (ЖМК) эркиндигинин сакталышын камсыз кылуу зарылдыгын көрсөттү. Кыргызстан ЖМК жана сөз эркиндиги жөнүндө мыйзамдарын пикир билдирүү эркиндигинин эл аралык стандарттарына токтоосуз түрдө толук шайкеш келтирип, мисалы, “Маалыматты манипуляция жөнүндө” мыйзам долбоорунда сунушталып жаткандай ашыкча чектөөлөрдү киргизүүдөн карманууга тийиш. Кыргызстан журналисттерди куугунтуктоону токтотуп, салттуу жана Интернет-ЖМКнын өнүгүүсү үчүн жагымдуу чөйрөнү түзүп бериши керек. АРТИКЛЬ 19 ошондой эле саясий партиялардын жана жарандык коом топторунун шайлоо процессине эркин катышуусун кепилдөө үчүн шайлоо өтүп жаткан маалда ЖМКнын эркиндигин камсыз кылуу зарылдыгын дагы бир жолу кайталайт.

Эркин жана акыйкат шайлоо менен жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндиги эгиздей болуп жүрөт, булар демократиянын өзөгүн түзөт. Шайлоо – бул акыйкат шарттарда добуш берүү гана эмес, бул ошондой эле жарандардын талапкерлер, партиялар жана алардын саясий платформалары жөнүндө маалымат алышын камсыз кылуу, ошондой эле талапкерлерге өз идеяларын жана саясатын шайлоочуларга жеткирүү мүмкүнчүлүгүн берүү дегенди да билдирет. Акыркы бир нече он жылдыкта санариптик технологиялар шайлоого да, пикир билдирүү эркиндигине да чоң өзгөрүүлөрдү киргизди. Мындан улам мамлекеттер шайлоо маалында социалдык тармактарда айтылган ой-пикирлерди сыйлап, коргоого тийиш.

Ошентип, ушул маалыматтык документте АРТИКЛЬ 19 биринчи кезекте шайлоого карата колдонулган сөз эркиндигинин негизги эл аралык стандарттарын сүрөттөйт. Андан кийин 2020-жылдын октябрь айындагы шайлоого чейинки мезгилде Кыргызстандагы мыйзам чыгаруудагы жана саясаттагы маселелер, бул мыйзамдарды колдонуудагы негизги көйгөйлөр чагылдырылат. Бул документте өлкөдөгү сөз жана маалымат эркиндигине тиешелүү бардык окуяларды ар тараптан чагылдырып берүүгө аракет жасалбайт; тескерисинче, негизги тенденцияларды аныктап, сөз эркиндиги көз карашынан алганда өнүгүүгө багытталган сунуштамаларды иштеп чыгуу биздин максат болуп саналат. Бул Кыргызстандагы олуттуу укуктук жана саясий чакырыктарга каршы турууга багытталган дебаттарга маалыматтык салым кошуп, келечекте бул жааттагы реформаларга жардам берет деп ишенебиз.

Шайлоо жана пикир билдирүү эркиндиги жаатындагы негизги эл аралык стандарттар

Мамлекеттик иштерге катышуу укугун ишке ашырууда сөз эркиндигинин ролу абдан жакшы белгилүү. Адам укуктары боюнча комитет өзүнүн №25 жалпы тартиптеги пикиринде пикир билдирүү эркиндиги катары төмөнкүлөрдү баса белгилеген:

... укугун натыйжалуу жүзөгө ашыруу үчүн негиз салуучу <...> болуп, толугу менен корголушу керек. Сабатсыздык, тил тоскоолдуктары, жакырчылык <...> сыяктуу тоскоолдуктарды жеңүү үчүн иштиктүү чараларды көрүү керек. Добуш берүүнүн тартиби жөнүндө маалымат жана материалдар азчылыктардын тилдеринде да жарыяланууга тийиш. Сабатсыз шайлоочулар адекваттуу маалыматтардын негизинде өз тандоосун жасай алышы үчүн аларга сүрөттөрдү жана көрсөтмөлүү окуу куралдарын таркатуу сыяктуу ыкмалар колдонулушу керек.

Эл аралык стандарттар жана юриспруденция өкмөттөрдүн жалпыга маалымдоо каражаттарына же өз оюн ачык айткысы келгендерге маалыматтарды берүүгө тоскоолдук кылбоо боюнча терс милдеттенмеси бар экендигин айкын көрсөтүп турат. Ар кандай чектөөлөр пикир билдирүү эркиндигин мүмкүн болушунча азыраак чектеши керек. Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт (ЖСУЭП) пикир билдирүү эркиндигине коюлган чектөөлөрдүн мыйзамдуулугун аныктоо үчүн үч компоненттүү текшерүүнү киргизген:

- Ар кандай чектөө мыйзам тарабынан каралышы керек. Так эмес же кеңири чечмеленген чектөөлөр бул талапка жооп бербейт;
- Ал ЖСУЭПте так көрсөтүлгөн мыйзамдуу максаттардын бирине кызмат кылышы керек; жана
- Ал демократиялык коомдо зарыл деп табылууга тийиш.

Ушундан улам өкмөттөр айрым бир учурларда шайлоо тууралуу маалыматтарды жайылтууга бут тосо алышат. Айталы, эгер мындай маалыматты жайылтуу коомдук тартипте бузууга же өкмөттүн коргоого мыйзамдуу укугу бар башка кызыкчылыктарды бузууга алып келсе, анда өкмөт чектөө киргизе алат. Өкмөттүн көзөмөлүндөгү жалпыга маалымдоо каражаттары, айрыкча, алар мамлекеттеги жалгыз же негизги каналдар болсо, айрым жагдайларды эске албаганда, саясий дебаттарды көрсөтүүдөн баш тарта алышпайт дегенге кескин жүйөлөрдү келтирсе болот.

Жалпыга маалымдоо каражаттарында ачык-айкын жана плюралисттик маанайдагы шайлоо өнөктүгүн өткөрүү принциптери сөз эркиндиги боюнча ыйгарым укуктуулардын бир нече баяндамаларында сөз болгон. Мисалы, 2020-жылдын апрелинде БУУнун Пикир билдирүү жана сөз эркиндиги боюнча атайын баяндамачысы, Европадагы Коопсуздук жана Кызматташтык Уюмунун (ЕККУ) жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндиги боюнча өкүлү жана Америка мамлекеттеринин уюмунун пикирлерди эркин билдирүү маселелери боюнча Атайын баяндамачысы **2020-жылдагы пикир билдирүү эркиндиги жана санарип доорундагы шайлоо жөнүндө биргелешкен**

декларацияны жарыялашты. Анда өкмөттөр, технологиялык компаниялар, жалпыга маалымдоо каражаттары жана башка кызыкдар тараптар үчүн маанилүү сунуштар келтирилген. Сунуштардын арасында төмөнкүлөр бар:

- Мамлекеттер шайлоочуларга партиялар, талапкерлер жана жалпысынан добуш берүү процесси жөнүндө толук, туура жана ишенимдүү маалыматтарды алууга мүмкүнчүлүк бере турган, салттуу да, санариптик да, эркин, көз каранды эмес жана ар кандай маалымат каражаттарынын өнүгүшүнө көмөктөшкөн ченемдик-укуктук жана институционалдык негизди түзүшү керек;
- Мамлекеттик субъекттер расмий маалымат булактарына жана мамлекеттик кызматка талапкерлерге жалпыга маалымдоо каражаттарынын ишенимдүү түрдө жеткиликтүүлүгүн камсыз кылууга тийиш. Ошондой эле мындай маалыматтарды жана идеяларды, анын ичинде COVID-19 пандемиясынан улам коомдук саламаттык сактоо жаатындагы кризис маалында маалыматтарды жайылтууда эч бир жүйөсүз тоскоолдуктарды болтурбашы керек;
- Жалпыга маалымдоо каражаттары шайлоо мезгилинде партиялар же талапкерлер түздөн-түз жасаган билдирүүлөрүн таркатканы үчүн жоопкерчиликтен бошотулушу керек. Бирок буга бул билдирүүлөр көз каранды эмес жана калыс сот же административдик орган тарабынан мыйзамсыз деп табылган, зомбулукка шыкактаган, аны жайылтууну ЖМК ак ниеттүүлүк менен токтото алса да, муну кылбаган учурларды кошпош керек;
- Талапкерлерге тең укуктарды түзүү максатында иштелип чыккан шайлоо чыгымдарына тиешелүү ар кандай эрежелер салттуу жана санариптик маалымат каражаттарына бирдей колдонулушу керек. Мында саясий жарнактын ачык-айкындуулугу жөнүндө эрежелерди камтыган алардын айрымачылыктары эсепке алынууга тийиш;
- Мамлекеттер маалыматтарды бурмалоого каршы күрөшүү боюнча позитивдүү чараларды колдоо мүмкүнчүлүктөрүн карап чыгууга тийиш. Мисалы, коомчулукту агартуучу өнөктүктөрдү өткөрүп, фактыларды текшерүү боюнча көз каранды эмес механизмдерди түзүшү керек. Ошол эле маалда маалыматты бурмалоо үчүн кылмыш жоопкерчилигин караштыруудан качышы керек;
- Санарип медиа жана платформалар колдонуучуларга ар кандай саясий көз караштарга жана пикирлерге жетүүгө жол ачкан чараларды кабыл алуу үчүн алгылыктуу аракеттерди көрүшү керек. Атап айтканда, алар алгоритмдик бөлүштүрүү сыяктуу автоматташтырылган аспаптар атайылап же байкабастан, шайлоого байланыштуу контентке тоскоолдук жаратпашын, колдонуучуларга ар кандай ой-пикирлерге жана көз караштарга жетүүсүн кыйындатпашын камсыз кылышы керек;
- Санариптик субъекттер зарыл болгон учурда өздөрү колдонгон ар кандай автоматташтырылган аспаптарды пайдаланууда жана иш жүзүндө таасир этүүдө ачык-айкын болушу керек (бул аспаптар иштеген атайын коддоо системасына карата сөзсүз түрдө болбосо да). Себеби бул аспаптар маалымат-

тарды чогултууга, таргетке коюлган жарнамага, ошондой эле өзгөчө шайлоого байланыштуу контент менен алмашууга, бөлүштүрүүгө жана/же өчүрүүгө таасирин тийгизет;

- Партиялар, саясатчылар жана талапкерлер шайлоого байланыштуу жасаган ар кандай коомдук билдирүүлөрүнө ЖМКнын жана журналисттердин жетүү мүмкүнчүлүгүн чектөөдөн алыс болушу керек.

Салыштыруу көз карашынан алганда, катышууга укук жөнүндө мындай билдирүүлөрдү ЕККУнун документтеринен табууга болот. Мисалы, 1990-жылдын июнундагы Копенгаген документинде ЕККУга мүчө мамлекеттер, анын ичинде Кыргызстан, “элдин эрки өкмөттүк бийликтин негизи катары кызмат кылышын камсыздоого”, анын ичинде “шайлоо процессине катышууну каалаган бардык саясий топтор жана адамдар үчүн басмырлоосуз негизде жалпыга маалымдоо каражаттарына жеткиликтүүлүгү үчүн эч кандай юридикалык жана административдик тоскоолдуктарды койбоого” милдеттенме алышкан.

Шайлоо өнөктүгүнө тиешелүү конкреттүү эрежелер жарандык коомдун, анын ичинде [АРТИКЛЬ 19дун сунуштамаларында](#) баяндалат. ЕККУнун жана АРТИКЛЬ 19дун документтери эл аралык укуктун формалдуу статусуна ээ болбосо да, алар бул жааттагы эл аралык стандарттарды абройлуу чечмелеген тарап катары каралып келет.

Пикирди эркин билдирүүнү чектеген мыйзамдар

Кыргызстандын мыйзамдарында сөз эркиндигине болгон укукту чектөө же бул үчүн жоопкерчилик киргизүү максатында колдонулган бир катар жоболор бар. Өзгөчө:

- “Кыргыз Республикасынын Президентинин ишмердигинин кепилдиктери жөнүндө” мыйзам Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратура КР президентинин “ар-намысын жана абройун” коргоо максатында, ошондой эле экс-президенттерди “дискредитациялоодон” коргоо үчүн жарандык укук боюнча сот процессин демилгелөөгө жол берет. Ушул жоболорго ылайык берилген доо арыздар моралдык зыяндын ордун толуктоо үчүн суралган сумманын өтө көбөйүшүнө, мындай доо арыздар боюнча жоопкерлер үчүн олуттуу финансылык кесепеттерге алып келди. Бул мыйзамдын колдонуу чөйрөсү, учурдагы жана мурдагы президенттердин кадыр-баркына берген өзгөчө статусу сөз эркиндигине терс таасирин тийгизүүдө. 2018-жылдын октябрь айында Кыргызстандын Конституциялык палатасы Башкы прокурор кайсы бир доо арызды демилгелөөгө Кыргыз Республикасынын Президентинен уруксат алышы керек деген чечим кабыл алган;
- Кыргызстандын 2019-жылдагы Жазык кодексинин 313-беренесинде жек көрүүчүлүктү (араздашууну) “козутуу” кылмышынын кеңири аныктамасы сакталып калган. Эл аралык стандарттар мамлекеттерден зордук-зомбулукка, басмырлоого жана кастыкка үндөөгө тыюу салууну талап кылса, 313-берененин шыкакчылык жөнүндө жоболорунун кенен чечмелениши, ошондой эле оордотуучу жагдайларда жазанын күчөтүлүшү пикирин билдиргени үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартат. Ал эми пикир билдирүү – бул адам укукта-

ры боюнча эл аралык мыйзамдар менен коргологону маалым. Тактап айтканда, “улуттук кадыр-баркты кемсинтүү” түшүнүгү укуктун ээси болбогон мамлекеттин кадыр-баркына тиешелүү кызыкчылыктарды коргоого багытталган. Мамлекетти сындан коргоо максатында сөз эркиндигине укукту чектөө мыйзамдуу эмес. Мындан тышкары, Жазык кодексинин 313-беренеси адамдарды жек көрүүчүлүккө, басмырлоого же зомбулукка үндөөдөн коргоо үчүн эмес, тескерисинче, өкмөттү журналисттерден жана башка социалдык тармактардын колдонуучуларынан жакпаган сын-пикирлерден коргоо үчүн пайдаланылат, ошондой эле этностор аралык жаңжал сыяктуу тыюу салынган темаларда ачык дебаттарды жана талкууларды өткөрүүгө цензура киргизүүдө;

- Кыргызстандын “**Экстремисттик ишмердүүлүккө каршы аракеттенүү жөнүндө**” мыйзамы (2005-жылдагы мыйзам, 2016-жылдын августунда түзөтүүлөр киргизилген) ушунчалык бүдөмүк жазылгандыктан, сөз эркиндигине, биригүү жана чогулуу эркиндигине, дин тутуу эркиндигине өлчөмдөш болбогон чектөөлөрдү киргизүүгө жол берет. Бул кылмыштардын өтө бүдөмүк аныктамалары негизги терминдердин кеңири туюнтмаларына негизделген жана адам укуктары боюнча эл аралык мыйзамдарга шайкештиги жагынан мыйзамдуулуктун талаптарын бузат.

АРТИКЛЬ 19 жергиликтүү жарандык коом менен бирдикте бул мыйзамдарды **реформалоого чакырган**. 2020-жылдагы шайлоонун алдында да бул чакыруу актуалдуулугун жоготкон жок. Бул шайлоонун алдында өкмөт бул жерде көрсөтүлгөн чектөөчү укуктук ченемдерге ылайык, адамдарды куугунтуктоодон карманышы керек. Өкмөт ошондой эле жарандык коом менен кеңешип, биринчи кезекте ушул маалыматтык документте көрсөтүлгөн жоболорду алып салууга же кайра карап чыгууга тийиш.

Сунуштамалар:

- Чектөөчү мыйзамдар, атап айтканда, “Маалыматты бурмалоо жөнүндө” мыйзам жана “Экстремисттик ишмердүүлүккө каршы аракеттенүү жөнүндө” мыйзам толугу менен жокко чыгарылышы керек. Жазык кодексинин 313-беренесине өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл;
- Өкмөт айыптоолорду алып салып, бул айып менен кармалып отургандарды жана пикирин билдирүү эркиндигине болгон укугун жүзөгө ашырууну каалаганы үчүн кармалгандарды абактан бошотуп, ушул негизде козголгон бардык кылмыш иштерин токтотушу керек. Журналисттерди, жалпыга маалымдоо каражаттарынын кызматкерлерин, укук коргоочуларды, ЖМКларды жана жарандык коом уюмдарын соттук териштирүү токтотулушу керек.

“Кастык тили”, жалган маалымат жана маалыматты бурмалоо

Дүйнөнүн башка мамлекеттери сыяктуу эле, Кыргызстан да шайлоо маалында “кастык тилинин”, жалган маалыматтын жана маалыматты бурмалоонун кесепеттерине кабылууда.

Жогоруда белгиленгендей, Кыргызстандын мыйзамдары, атап айтканда, Жазык кодексиндеги “Шыкакчылык жөнүндө” жана “Экстремисттик ишмердүүлүк жөнүндө” мыйзамдагы жоболор – бүдөмүк, өтө кенен туюндурулган жана сөз эркиндигинин эл аралык стандарттарына шайкеш келбейт. Өлкөдө чектөөчү мыйзамдардын колдонулушуна байланыштуу бул мыйзамдар адам укуктары жаатындагы көйгөйлөрдү күчөтүшү мүмкүн деген кооптонууну жаратууда. Журналисттерди, укук коргоочуларды жана бийликти сындагандарды камакка алуу жана соттук териштирүүлөр үчүн чектөөчү мыйзамдар үзгүлтүксүз колдонулуп келет.

Артикль 19 эл аралык укукта “кастык тилинин” аныктамасы жок болсо дагы, бул термин төмөнкүдөй корголгон мүнөздөмөлөрдүн негизинде адамдарга карата басмырлоочу кастыктын белгилерин камтый турганын эскертет: бул – раса, түс, жыныс, тил, дин, саясий же башка ишенимдер, улуттук же социалдык таандыктыгы, мүлктүк абалы, туулгандыгы, түпкү теги же иденттүүлүгү, майыптыгы, мигранттын же качкындын статусу, жыныстык ориентациясы, гендердик иденттүүлүгү же интерсексуалдык статусу же адам укуктары боюнча эл аралык мыйзам тарабынан таанылган башка корголуучу мүнөздөмө. “Кастык тилин” бийликти, саясий партияларды же саясатчыларды сыңдоо менен чаташтырбоо керек.

Сөз эркиндиги көз карашынан алганда мамлекеттер “кастык тили” деген ярлыкты мамлекеттин дарегине, анын символдоруна (желекке же эн белгилерге) же бийликтегилерге айтылган сын сөздөрдү болтурбоо, ал тургай тыюу салуу үчүн үзгүлтүксүз колдонушат. Бирок, эл аралык стандарттар “мамлекетти” же анын символикаларын акарат сөз айтуудан же сын пикирлерден коргоо үчүн сөз эркиндигин чектөөгө жол бербейт. Бул субъекттер “кастык тилинин” объектиси боло албайт, себеби алар адам болбогондуктан, укуктардын ээси да болуп саналбайт. Мамлекет башчысынын же башка мамлекеттик кызмат адамынын статусу “корголгон мүнөздөмө” болуп эсептелинбейт. “Корголгон мүнөздөмө” дегенде басмырлоого же “кастык тилинин” мүнөздөмөлөрүнө карата дооматтарды кабыл алууга болот. Иш жүзүндө мамлекеттик кызмат адамдары сындын жана саясий оппозициянын мыйзамдуу объекттери болуп саналат жана башкаларга караганда сынга көбүрөөк сабырдуулук менен мамиле кылышы керек.

Ошо сыяктуу эле, “туура эмес маалымат” же “маалыматты бурмалоо” да эл аралык адам укуктары мыйзамдарында аныкталбаган терминдер болуп саналат. Элдерди жалган, туура эмес жана бурмаланган маалыматтардан сактоо ЖСУЭПтин 19 (3)-беренесине ылайык, сөз эркиндигине болгон чектөөлөрдү актоо үчүн мыйзамдуу максат эмес экендигин белгилей кетүү маанилүү. Пикир билдирүү эркиндиги боюнча төрт атайын баяндамачы [2017-жылдагы Биргелешкен декларациясында](#) эскерткендей, бул ярлыктарды жогорку кызматтарды ээлеген адамдар жалпыга маалымдоо каражаттарын жана эркин пикирин билдиргендерди жаманатты кылып, корку-

туу үчүн көп колдонуп келатышат. Бул болсо журналисттерге кол салуу коркунучун көбөйтүп, элдин жалпыга маалымдоо каражаттарына болгон ишенимин төмөндөтүп жатат. “Адамдын маалыматты жайылтуу укугу “туура билдирүү” менен гана чектелбей турганы [жана] бул укук ошондой эле сестендирип, таарынтып же тынчсыздандыра турган маалыматтарды жана идеяларды коргойт” деген нерсе маанилүү жана негизги жагдай бойдон кала берет. Ошондуктан, Атайын баяндамачылар “бүдөмүк жана эки анжы идеяга негизделген маалыматтарды, анын ичинде “жалган жаңылыктарды” же “бир тараптуу маалыматтарды” жайылтууга жалпы тыюу салуулар сөз эркиндигин чектөө боюнча эл аралык стандарттарга туура келбейт” деп ачыктан-ачык билдиришти.

Жогоруда айтылган эл аралык стандарттарга карабастан, “Маалыматты манипуляциялоо жөнүндө” мыйзам долбоору COVID-19 пандемиясы күчөп турган шарттарда 2020-жылдын июнь айында кабыл алынган. Бирок, ага президент кол койбогондуктан күчүнө кирген эмес жана көп өтпөй толук иштеп чыгуу үчүн парламентке кайтарылган. Декабрда мыйзам долбоорун парламенттин күн тартибине киргизүү боюнча дагы бир аракет жасалды. “Мыйзам долбоору Интернетте жалган жана такталбаган маалыматтын жайылышына каршы күрөшүүгө багытталганы” айтылган. Мындан тышкары, өзгөчө абал учурунда Бузуулар жөнүндө кодекске “өзгөчө кырдаал учурунда жалган маалымат тараткандыгы үчүн жоопкерчиликти” караган 82-2-берене киргизилген. Бул мыйзамдарда бир катар бүдөмүк жана өтө эле кеңири чечмеленген терминдер камтылган. “Маалыматты манипуляция жөнүндө” мыйзам долбоору бийликке эч кандай тиешелүү процедураларды сактабастан Интернет-сайттарга кирүүгө тыюу салууга, социалдык тармактардагы аккаунттарды жабууга укук берет. Ошондой эле бул мыйзам долбоору Интернет-провайдерлеринен колдонуучулардын маалыматтарын, анын ичинде сүрөттөрдү, аудио жана видеолорду алты ай бою сактоону, мамлекеттик органдардын суроо-талабы боюнча бул маалыматтар менен бөлүшүүнү талап кылат. Мындай мыйзамдар сөз эркиндигинин эл аралык стандарттарына туура келбейт, анткени пикир билдирүү эркиндигин коргоо чын билдирүүлөр же маалыматтар менен гана чектелип калбайт. Андан тышкары, цензурага жана жазык же олуттуу административдик санкцияларга таянган жалган маалыматтарга расмий жооптор демократиялык коомдогу өлчөмдөштүк жана зарылчылык элементине байланыштуу кооптонууларды жаратат.

Сунуштамалар:

- “Кастык тилин” жана “жалган маалыматтарды”/“маалыматты бурмалоону” чектеп, аларды өзүм билемдик менен пайдаланылышын болтурбоо боюнча бүдөмүк жана өтө кеңири чечмеленген мыйзамдардын ордуна Кыргызстан Адам укуктары боюнча Кеңештин 16/18-Резолюциясына жана Рабат иш-аракеттер планына ылайык кастык тилине жана сабырсыздыкка каршы күрөшүү боюнча позитивдүү чараларды камтыган улуттук иш-аракеттер планын түзүшү керек. Мындай чаралар билим берүүнү колдоону, конфессиялар ортосундагы диалогду, жалпыга маалымдоо каражаттарынын көп түрдүүлүгүн жана “кастык тилиндеги” билдирүүлөргө каршы күрөшүү демилгелерин камтышы мүмкүн;
- Ошо сыяктуу эле туура эмес жана бурмаланган маалыматка жооп кайтаруу сөз эркиндигине болгон укуктун сакталышын камсыз кылуу үчүн кылдат-

тык менен ойлонуштурулушу керек. Парламент маалыматтын эркин агымын өлчөмдөш эмес көлөмдө жана негизсиз чектеген жалган же бурмаланган маалыматтар жөнүндө мыйзам долбоорлорун кабыл алуудан карманууга тийиш. Шайлоочуларды агартуучу материалдарды позитивдүү үгүттөө, жарнамалардын ачык-айкындуулугу, медиа сабаттуулукту жогорулатуу боюнча демилгелер жана саясий көз караштардын плюрализмдин камсыз кылуу үчүн түрдүү көз карандысыз маалымат булактары сыяктуу чаралар жалган жана бурмаланган маалыматтарды жайылтуу боюнча өнөктүктөрдүн кесепеттерине каршы күрөшүүдө күчтүү курал болушу мүмкүн;

- Шайлоо маалында мамлекеттик бийлик органдары, анын ичинде Борбордук шайлоо комиссиясы туура эмес жана жалган маалыматтарга каршы күрөшүү үчүн ар кандай аракеттерди жасоодо позитивдүү чараларды көрүүгө тийиш.

Жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндиги жана шайлоо

Шайлоо учурунда жалпыга маалымдоо каражаттарынын мааниси өзгөчө болот. Саясий кызматтарга талапкерлер өз саясий билдирүүлөрүн эркин билдирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу керек жана медиа каражаттары бул үчүн аларга өтө маанилүү аянтча түзүп берет. Мындан тышкары, жалпыга маалымдоо каражаттары саясий талапкерлердин саясатын жана тажрыйбасын чагылдырып, талдоодо маанилүү ролду ойнойт. Эгерде шайлоо учурунда көптөгөн саясий талапкерлердин үнү угулбай калса же ЖМКнын редакциялык эркиндигине тоскоолдук жаралса, демократиялык шайлоо өткөн жок деп айтууга болот.

Сөз жана маалымат эркиндиги боюнча эл аралык стандарттардын көз карашынан алганда, төрт маселе шайлоо жараяндарынын чордонунда турат:

- *Биринчиден*, жалпыга маалымдоо каражаттары автономдуу болушу керек. Атап айтканда, алар саясий же корпоративдик кийлигишүүдөн эркин болууга тийиш;
- *Экинчиден*, жалпыга маалымдоо каражаттары плюралисттик мүнөзгө ээ болуп, мазмуну, көз карашы жана форматы боюнча көп түрдүү болушу керек;
- *Үчүнчүдөн*, шайлоочулар, ошондой эле партиялар жана талапкерлер шайлоого катышуусуна байланыштуу маалыматтарды жана идеяларды берүү, издөө жана алуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратылбашы керек;
- *Төртүнчүдөн*, мамлекет эркин шайлоону уюштурууга милдеттүү болгондуктан мыйзамдарда шайлоого катышкан талапкерлердин жалпыга маалымдоо каражаттарына жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуучу механизмдер каралууга тийиш.

Дүйнөнүн булуң-бурчун каптаган COVID-19 пандемиясынын натыйжасында Кыргызстанда да киргизилген өзгөчө абалдын баштапкы баскычтарында **көз каранды эмес журналисттерге аккредитация берилбей келген**. Мындан тышкары, катуу көзөмөлгө

алынган коменданттык сааттын алгачкы мезгилинде **эркин журналисттер да калктын башка бөлүгүндөй эле ары-бери каттай албай калышкан**. Ошондуктан, алар пандемияны толук чагылдыра албай калышты. Мындай көрүнүш Кыргызстан элинин маалыматка жеткиликтүүлүгүн ого бетер кыйындатты. Пандемияга чейин эле өкмөттү сындап жүргөн эркин журналисттер жана жалпыга маалымдоо каражаттары аккредитациядан өтө албай жатышканын, же министрликтер менен мамлекеттик мекемелердин “кара тизмелерине” киргизилгенин, журналисттер телефон чалып да алардан жооп ала албаганын, кайсы бир иш-чарага чакырган кабарламалардан бул журналисттердин ысымын алып салышканын айтышкан. Айрым резонанс жаратчу брифингдер үчүн “досторчо мамиле жасаган” ЖМКлар гана аккредитация алышканы айтылып жүрөт.

Мындан тышкары, акыркы айларда Кыргызстандагы журналисттердин ишине барган сайын көбүрөөк чектөөлөр киргизилип жатканы байкалууда. Мисалы:

- 2019-жылдын ноябрь айында Бишкек шаарында “Беспредел” онлайн тобунун администратору кармалды. Автандил Жоробеков Бишкек шаарында Жазык кодексинин жогоруда сөз болгон 313-беренеси боюнча региондор аралык кастыкты козуткандыгы үчүн камакка алынып, УКМКнын тергөө изоляторуна жеткирилген. Ал “социалдык тармактардын колдонуучуларынын арасында учурдагы бийликтин беделин түшүргөн жалган жана чагымчыл маалыматтарды тараткан, бул маалыматтар баш ийбөөгө жана массалык нааразычылык акцияларын уюштурууга чакырган, анын билдирүүлөрү колдонуучуларды эки топко бөлүп, бири-бирине тукурган, натыйжада адамдарда региондор аралык кастык түрүндө бири-бирине жек көрүү сезими пайда болгон” деп айыпталган;
- 2020-жылы январда көз каранды эмес “Factcheck.kg” маалымат сайтынын башкы редактору, журналист Болот Темиров жумушка бара жатканда кол салууга кабылган. Темиров коррупцияга айыпталган кызмат адамдарын чагылдырып жүргөн. Журналист жаракат алып, ооруканада жатып чыккан;
- 2020-жылдын 8-мартында аялдарга карата зомбулукка **каршы тынч нааразычылык акцияларын күч менен таратуу учурунда** “Апрель” телеканалынын жана Kloop Интернет-басылмасынын журналисттерине кол салуу болгон.

АРТИКЛЬ 19 өкмөттөр журналисттерди коргоого жана ЖМКга өз жумуштарын аткарууга мүмкүнчүлүк берүүгө милдеттүү экендигин эскертет. Ушул себептерден улам жана шайлоо алдындагы үгүт маалында жалпыга маалымдоо каражаттарынын, анын ичинде карама-каршы пикирдеги адамдардын коопсуздугун коргоонун өзгөчө маанилүүлүгүнөн улам, өкмөттөр шайлоо кампаниялары учурунда ЖМКнын кызматкерлерине жана мүлкүнө кол салууларды айыптап, иликтеп, жазалоо учурларына өзгөчө сергек болушу керек.

Сунуштамалар:

- Өкмөт жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигин чектөөдөн жана шайлоо учурунда журналисттердин ишмердүүлүгүн чагылдырууну чектеген чаралардан карманууга тийиш;

- Өкмөт журналисттер жана жалпыга маалымдоо каражаттары үчүн коопсуз жана жагымдуу шарттарды түзүп бериши керек. Атап айтканда, аккредитация жол-жоболорунун ачык-айкындыгын жана эркин башкарылышын камсыз кылып, мамлекеттик мекемелердин ишмердүүлүгүн чагылдырууну чектебеш керек.
- Мамлекеттик жалпыга маалымдоо каражаттары шайлоо алдындагы маселелер боюнча калкты кабардар кылууга, анын ичинде шайлоочулар менен түшүндүрүү иштерин жүргүзүүгө, үгүт иштерин чагылдырган сюжеттеринде, жаңылыктарында жана учурдагы кырдаалга арналган берүүлөрдө тең салмактуу жана калыс болушу керек. Алар шайлоого арналган берүүнү көрсөтүүдөн баш тартпоого тийиш. Бирок буга зомбулукка же жек көрүүгө ачык жана түздөн-түз чакырык болгон учурлар кирбейт. Ошондой эле алар партияларга жана талапкерлерге түз жана басмырлоосуз негизде программаларга түздөн-түз жеткиликтүүлүк менен эфирдик убакытты бериши керек.

Интернетте пикир билдирүү эркиндиги жана шайлоо

Артикль 19 жергиликтүү өнөктөштөр менен биргеликте, Интернетте сөз эркиндигине болгон чектөөлөрдүн күчөтүлүшүнө байланыштуу тынчсыздануусун билдирген. Тактап айтканда, Интернеттеги маалыматтын эркин агымына атайын тоскоолдуктарды жаратуу максатында веб-сайттарга бөгөт коюу көрүнүшү барган сайын кеңири жайылууда. Бул көп учурда соттун чечимсиз, ачык эмес процесстердин алкагында болуп жатат. Бөгөттөөнүн айланасында ачык-айкындуулуктун жоктугу жана блок коюу тууралуу буйруктар кабыл алынган укуктук негиздердин жок болгону чечимдерди талашуу жана мындай веб-сайттарды же контентти калыбына келтирүү ишин татаалдаштырууда. Өзүм билемдик менен бөгөт коюунун эске алынган тобокелдиги олуттуу цензурага түрткү болот.

Көз каранды эмес маалымат каражаттары өзгөчө жабыркады: өкмөт бир нече ЖМКнын сайттарын бөгөттөп, мындай иш-аракеттерин сайттарда “экстремисттик” же “террористтик” контент, же “жек көрүүчүлүктү козуткан” контент камтылган деп ырастоо менен актанды (жогоруда караңыз). “Экстремисттик материалдар” үчүн каралган кеңири аныктамалар террористтик актыларга, зордук-зомбулукка же басмырлоого шыкактаган контентти камтыбаса дагы, сайттарды жаап салууга болот дегенди билдирет. Мындай контент болгондо дагы, соттун талаптагыдай көзөмөлүсүз веб-сайттарды жаап салуу сөз эркиндигине болгон укукту ачыктан-ачык бузуп жатат.

Мисалы, 2020-жылы июль айында петициялар боюнча эл аралык сайт change.org Кыргызстанда расмий эмес түрдө блоктолгон. Бул сайтка Кыргызстандын жарандары коронавирус пандемиясына каршы турууга эч кандай чара көрбөгөндүктөн президенттин кызматтан кетишин талап кылган петицияны жайгаштырышкан. [2020-жылдын 19-сентябрында “Апрель” интернет-сайты бир нече DDOS-чабуулдар тууралуу кабарлаган.](#) Медиа-сайттын редакциясы кол салуулар президенттик администрация тарабынан болгон деп ырастаган. Буга чейин, 2019-жылдын аягында, көз карандысыз журналисттер жана ЖМКлар коррупцияга каршы макалаларынын жана [Матраимовдордун үй-бүлөлөрүнө карата иликтөөлөрдүн](#) натыйжасында хакерлердин чабуулуна туш болушкан.

Айрым коңшуларынан айырмаланып, Кыргызстанда шайлоого байланыштуу интернетти толугу менен өчүрүп салган учурлар катталган эмес. Бирок, алдыдагы шайлоолордо DDOS-чабуулдары жана сайттарды тосмолоо болушу мүмкүн деп күтүлүүдө. Буга чейин бир катар көз карандысыз маалымат агенттиктеринин сайттары DDOS-чабуулдарынын бутасы болуп келген, мындай чабуулдарды бийлик менен байланыштыргандар да жок эмес.

Социалдык тармактарды айта турган болсок, бул платформалардын шайлоонун алдында өкмөттөр менен өз ара аракеттенүүсү күчөп жатат. Бул платформалар менен мамлекеттик бийлик органдарынын ортосундагы кандайдыр бир макулдашууга байланыштуу ачык-айкындуулуктун жоктугунан улам бул Кыргызстанда болуп-болбогону белгисиз бойдон калууда.

Сунуштамалар:

- Өкмөт онлайн чыгып сүйлөөгө коюлган бардык чектөөлөр сөз эркиндиги боюнча адам укуктары боюнча эл аралык стандарттарга так шайкеш келишин камсыз кылууга тийиш. Интернетке кирүүгө ар кандай сотсуз кийлигишүүнү чукул арада токтотуш керек, себеби бул эл аралык стандарттарга каршы келет;
- Өкмөт социалдык тармактар менен өз ара аракеттенишүүдө, анын ичинде платформалар менен түзүлгөн бардык келишимдерди жарыялоодо толук ачык-айкын болушу керек жана негизги кызыкдар тараптардын, анын ичинде жарандык коомдун катышуусу үчүн мүмкүнчүлүк түзүшү керек. Ошол эле учурда социалдык тармактардын платформалары өкмөт менен өз мамилелеринде, анын ичинде ачык-айкын шарттарда даярдалган баяндамаларында тиешелүү маалыматтарды жарыялоо менен толук ачык болушу керек;
- Социалдык тармактардын платформалары адам укуктарын бузган өкмөттүк суроо-талаптарга эркин жооп кайтарууга тийиш.

Үгүт өнөктүктөрүн каржылоодогу ачык-айкындуулук

Сөз эркиндиги жаатындагы баяндамачылар 2020-жылдагы Биргелешкен декларациясында шайлоо өткөрүүгө байланыштуу партиялардын жана талапкерлердин ЖМКга кеткен чыгымдары боюнча ачык-айкындуулукту талап кылган ишенимдүү эрежелер менен системалар өтө зарыл экенин белгилешти.

Сунуштамалар:

- Айкындуулукту камсыз кылуу үчүн саясий жана шайлоо алдындагы үгүттү каржылоо боюнча мыйзамдык базаны өркүндөтүү керек. Партиялар жана талапкерлер, анын ичинде жалпыга маалымдоо каражаттары үчүн өз убагында ачык-айкындуулукту камсыз кылууга милдеттүү болушу керек; алар жыл сайын шайлоого кеткен чыгымдары жөнүндө финансылык отчетторду, атап айтканда, салттуу жана санариптик жалпыга маалымдоо каражаттарына, ошондой эле башка санариптик коммуникациялар жаатындагы башка иш-аракеттерге жумшалган чыгымдар жөнүндө отчет берүүгө милдеттүү;

- Шайлоо өнөктүгүн каржылоо жөнүндө жоболордо шайлоо күнүнө чейин өнөктүктү каржылоо булактарын ачыкка чыгаруу, өнөктүктүн кирешелери жана чыгымдары жөнүндө корутунду, толук отчетторду, аларды текшерүүнүн жыйынтыктарын, ошондой эле үгүт өнөктүгүн каржылоо эрежелерин бузгандыгы үчүн бир катар ооздуктоочу жана өлчөмдөш санкциялар каралууга тийиш.

“Өткөөл” тиркеме

2020-жылдын 4-октябрындагы талаштуу парламенттик шайлоодон кийин Кыргызстан тынымсыз саясий **олку-солкулуктарды** башынан өткөрүүдө. Жаңы парламенттик шайлоо белгисиз мөөнөткө жылдырылып, анын ордуна 2021-жылдын 10-январына конституциялык референдумга сунушталган президенттик шайлоо дайындалган. Конституциялык реформа процессинин катуу талаш-тартыш жараткан легитимдүүлүгү, тең салмактуулукту бурмалаган, сөз эркиндигине жана ЖМКнын эркиндигине доо кетирүүчү Баш мыйзамга сунушталып жаткан түзөтүүлөрдүн тексти **жергиликтүү** жана **эл аралык эксперттердин** жүйөлүү тынчсыздануусун жаратууда.

Өлкөдө болуп жаткан окуялар Кыргызстандагы сөз эркиндиги жана шайлоо боюнча АРТИКЛЬ 19дун маалыматтык документинде башында камтылбай калган бир катар маанилүү маселелерди козгоду. Ошондуктан, жергиликтүү өнөктөштөр менен консультациялардан кийин АРТИКЛЬ 19 баштапкы документти толуктап, өткөөл саясий процессте ЖМКнын ролун, нааразычылык билдирүү укугунун айрым өңүттөрүн жана аял журналисттердин Интернеттеги коопсуздугун талкуулоо үчүн ушул Тиркемени иштеп чыккан. Ошондой эле Кыргызстандагы тиешелүү кызыкдар тараптарга кошумча сунуштамаларды берүү максатын да көздөйт.

Мамлекеттин адам укуктарын сыйлоо, коргоо жана сактоо милдети

Адам укугунун, анын ичинде сөз эркиндигинин корголушун жана урматталышын, маалыматка жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу үчүн жоопкерчилик жада калса саясий өзгөрүүлөр болуп жаткан мезгилде жана/же башаламандыктар учурунда да мамлекетке жүктөлөт. Өзгөчө:

- **Мамлекеттердин эл аралык-укукка каршы иштери үчүн жоопкерчилиги жөнүндө 7-берене** мамлекет өз мекемелеринин/мамлекеттик кызматчылар үчүн, алар ыйгарым укуктарынан аша чаап иш алып барышса дагы, мисалы, өз ыйгарым укуктарынан аша чапкан дегенге негиз болсо, расмий статуста иш жүргүзсө да алар үчүн мурдагыдай эле жоопкерчилик алары көрсөтүлгөн;
- **№31 Жалпы тартиптеги пикиринде** БУУнун Адам укуктары боюнча комитети мамлекет адамдарды мамлекеттик кызматчылар тарабынан жасалган укук бузуулардан гана эмес, ошондой эле жеке адамдар же уюмдар тарабынан жасалган иш-аракеттерден коргогон учурда гана адам укуктары толугу менен сакталат деп белгилеген. Мамлекеттер адам укуктарынын бузулушуна жол берсе же тиешелүү чараларды көрбөсө, адамдар же уюмдар тарабынан келтирилген зыяндын алдын алуу, жазалоо, тергөө же калыбына келтирүү боюнча тийиштүү чараларды көрбөсө, жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн. Иш жүзүндө эл аралык укуктун бул жоболору бир нерсени билдирет: эгерде мамлекеттик органдар өз ыйгарым укуктарынан тышкары иш алып барган

болсо жана/же мындай укук бузуулар жеке субъекттер тарабынан жасалса, мамлекет мунун алдын ала албаса жана/же терс кесепеттерин жоё албаса, анда мамлекет адам укуктарынын бузулганы үчүн жоопкерчиликти өз моюнуна алат дегенди билдирет.

Саясий өзгөрүүлөр мезгилинде пикир билдирүү жана ЖМКнын эркиндиги

Сөз эркиндиги демократиянын негизи катары кеңири таанылган. Сөз эркиндиги болбосо, демократия мамлекеттик башкарууда ачыктыктын жана отчеттуулуктун негизги элементтеринен ажырайт. Коомдук дебаттарга ачык жана эч коркпостон катышуу саясий өзгөрүүлөр маалында жана оор өткөөл процесстерде чоң мааниге ээ. Ар кандай социалдык туруксуздук коомдогу кандайдыр бир нааразычылыктардан улам келип чыгат, аларды коомдук эркин жана акыйкат талкуусуз туура чечүү мүмкүн эмес. Дал ушундай талкууларды өткөрүү үчүн мейкиндик түзүү менен жигердүү жарандардын ага эркин катыша алышына мүмкүнчүлүк берүү эркин ЖМКнын ролуна кирет. Коом алдыдагы жылдары өнүгүү ыргагын аныктай турган саясий чечимдерди кабыл алышы керек болгон мезгилде, аң-сезимдүү жана ишенимдүү жамааттык тандоо үчүн сапаттуу маалыматка ээ болууга тийиш. Саясий кризис жана/же өткөөл мезгилде эркин маалымат агымына жана кесипкөй журналисттердин ишине тоскоолдук жаратуу, мындай өткөөл мезгил коомдук нааразычылыктар менен коштолсо да, сөз эркиндигине жана жалпыга маалымдоо каражаттарынын эркиндигине шек келтирип гана тим болбостон, адамдардын саясий процесстерге терең ой жүгүртүп, акыл калчап катышуу, өз келечегине талаптагыдай көзөмөлдү жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн да жокко чыгарат.

Нааразычылык билдирүүгө укук

Артикль 19 нааразычылык акциялары биздин коомдордун жарандык, саясий, экономикалык, социалдык жана маданий турмушунда чечүүчү ролду ойнойт деп эсептейт. Каршылык көрсөтүү укугу адамдын көптөгөн негизги укуктарын жүзөгө ашыруу дегенди болжолдойт жана адамдын бардык укуктарын коргоо үчүн өтө маанилүү болуп саналат. Кээде каршылык көрсөтүү укугу адамдардын демократиялык жана адилеттүү башкарууга болгон умтулуусун коргоодо да маанилүү ролду ойнойт. Кыргызстанда каршылык билдирүү укугун урматтап, ишке ашырып, корго жөнүндө көрсөтмөлөр [БУУнун Адам укуктары боюнча комитетинин тынч чогулуштарды өткөрүү укугу жөнүндө №37 Жалпы тартиптеги пикиринде](#), ошондой эле [Артикль 19дун нааразычылык акцияларынын контекстинде адам укуктарын коргоо боюнча Принциптеринде](#) келтирилген.

Каршылык көрсөтүү үчүн ар бир адамга санарип технологиясын колдонууга уруксат берилиши керек. Санарип технологияларга жеткиликтүүлүк болуп, анын ичинде нааразычылык акциясында аларды колдонууга көмөктөшүп, кол кабыш кылуу керек. Акциялар маалында санарип технологияларды, анын ичинде Интернетти, социалдык тармактарды жана уюлдук байланышты колдонууга киргизилген бардык чектөөлөр мыйзамдуулуктун, укуктун, зарылчылыктын жана өлчөмдөштүктүн талаптарына ылайык келиши керек жана аларга катуу процедуралык кепилдиктер берилүүгө тийиш. Өкмөттөр [Интернеттен маалымат алууга тоскоол болбошу керек](#). Бул мезгилде

Кыргызстан Интернетти үзгүлтүккө учуратпаганы менен, октябрдагы шайлоо күнү жана андан кийинки нааразычылык акциялары өткөн күндөрү байланыш үзгүлтүккө учурады. [Петицияларды чогулткан эл аралык change.org сайты](#) 2020-жылдын июль айынын ортосунан бери өлкөдө “экстремизм” деген шек туудурган айып менен жабылган эле: учурда буга байланыштуу арыз жергиликтүү соттун чечими Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун кароосунда турат.

Талаштуу парламенттик шайлоодон кийин бир нече ЖМК жана айрым журналисттер [шайлоого байланыштуу башталган нааразычылык акцияларын жана анын катышуучуларын чагылдырганынан улам кол салуу жана/же оозеки акарат келтирүү болгонун кабарлашты](#) жана бул АРТИКЛЬ 19дун тынчсыздануусун жаратты. Көпчүлүк учурларда мындай кол салууларды айрым саясатчылардын, атап айтканда, президенттикке талапкер Садыр Жапаровдун тарапкерлери делгендер демилгелеген. Укук коргоо органдары журналисттерди кол салуудан жетиштүү деңгээлде коргой алышкан жок.

АРТИКЛЬ 19 нааразычылык акциялары жөнүндө маалыматтарга тыюу салынып, негизсиз чектелбеш керектигине көңүл бурат. Бийликтер обого чыккан жана басма ЖМК, Интернет жана башка коммуникациялык платформалар аркылуу нааразычылык акциялары тууралуу маалыматтарды эркин жайылтууну чектеген же жөнгө салган чаралардан карманууга тийиш. Маалымат эркиндигине болгон ар кандай чектөөлөр үч бөлүктөн турган тесттин талаптарына жооп бериши керек, атап айтканда: мыйзамда каралып, мыйзамдуу максатка жетүү үчүн кабыл алынып, зарыл жана өлчөмдөш болууга тийиш. Кыргызстандагы журналисттер өлкөнү өнүктүрүүнүн мындан аркы жолу чечилип жаткан бардык аянтчаларга, саясий жана коомдук жыйналыштарга тоскоолдуксуз кириши керек.

Жалпыга маалымдоо каражаттарынын кызматкерлери жана жарандык активисттер өтүп жаткан нааразычылык акцияларына мониторинг жүргүзүп, чагылдыра алат жана муну жасоого тийиш. Нааразычылык акциялары учурунда полициянын иш-аракеттерин жана адам укуктарынын бузулушун документтештирген адамдар акцияларды чагылдырганы үчүн гана максаттуу куугунтукка алынбашы керек. Жабдууларды, басылып чыккан материалдарды, аудио-видео жана башка жазууларды конфискациялоо, зыян келтирүү же бузуу максатында атайылап жасалган аракеттер үчүн жооптуу адамдар жоопкерчиликке тартылышы керек. Журналисттердин, ЖМК кызматкерлеринин жана байкоочулардын коопсуздугу камсыз кылынууга тийиш.

Интернетте журналист аялдардын, активисттердин жана юристтердин коопсуздугу

Журналист аялдар эркек кесиптештерине караганда башка тажрыйбага ээ, алар ар кандай кыйынчылыктарга жана тобокелчиликтерге туш болушат. Аларга жигердүүлүгү же саясий позициясы үчүн гана эмес, жынысы үчүн да кол салышат. Бул болсо офлайн да, онлайн да коопсуздукка байланыштуу көйгөйлөрдүн тереңдешине алып келүүдө. Интернет чөйрөсү журналист аялдарга жана активисттерге карата жапырт куугунтуктоого жана опузалоого өзгөчө шарт түзүп жатат; Интернетте сексисттик маанайдагы стереотиптер күч алууда. Ошол эле учурда [Интернетте журналист аялдардын коопсуздугу боюнча ЕККУнун колдонмосунда](#) белгиленгендей, бул

коопсуздук биздин демократиянын сапатына жана коомдун ар кандай маалыматка ээ болуу укугуна түздөн-түз таасир этет. Аялдардын үнүн агрессивдүү басуу менен коомдун кызыкчылыктары эч кандай талкууларда адилеттүү түрдө корголбойт жана маанилүү пикирлер көз жаздымда калат.

АРТИКЛЬ 19 Кыргызстанда 2019-жылы ири масштабдагы коррупциялык иликтөөлөр жарыялангандан кийин журналисттерге каршы онлайн чабуулдар күч алгандыгын тынчсыздануу менен белгилейт. [2020-жылдын этегинде онлайн-опузалоо көбүнчө журналист аялдарга, активисттерге, атүгүл юристтерге да багыттала баштады](#). Буга талаштуу парламенттик шайлоого, андан кийин кабыл алынган саясий чечимдердин мыйзамдуулугунан, сунушталып жаткан конституциялык түзөтүүлөрдүн сапатынан шек санаганы себеп болду. Көпчүлүк саясатчылар Интернеттеги куугунтуктоо көйгөйүн этибарга алышпайт, ал тургай аны ачык билдирүүлөрү менен, тарапкерлери менен жолугушууларда кубатташат.

Сунуштамалар:

- Кыргызстандагы бардык саясатчылар өлкөдө адам укуктарынын сакталышы жана корголушу үчүн мамлекеттин да, өзүнүн да жоопкерчилиги бар болгонун таанышы керек; саясий туруксуздук, мамлекеттик бийликтин талаштуу легитимдүүлүгү же жеке адамдар тарабынан жасалган адам укуктарынын бузулушу мамлекеттин бул укуктарды камсыз кылуу боюнча акыркы жоопкерчилигин жокко чыгарбайт;
- Кыргызстандагы бардык саясатчылар жана мамлекеттик органдар сөз эркиндиги жана ЖМКнын эркиндиги демократиялык өнүгүүдө, айрыкча саясий туруксуздук мезгилинде чечүүчү ролду ойной турганын моюнга алышы керек; бардык мамлекеттик жана жеке субъекттер, мекемелер эркин ЖМКнын жана журналисттердин ишине жана/же болуп жаткан саясий кризисте чагылдыруусуна тоскоолдук кылуудан алыс болушу керек; саясий талапкерлер жана саясий партиялар журналисттерге жана ЖМКга кол салуунун алдын алуу үчүн өз жолдоочулары жана колдоочулары менен жигердүү иштешүүсү керек;
- Адамдардын каршылыгын билдирүү укугу, анын ичинде акциялар маалында санарип технологияларын колдонуу укугу, маалыматтын эркин агымы жана акцияларды чагылдыруу укугу Кыргызстанда талаптагыдай деңгээлде корголууга тийиш;
- Нааразычылык акциясы учурунда журналисттерге жана ЖМКга жасалган бардык кол салуулар талаптагыдай деңгээлде иликтенип, күнөөлүүлөр жоопкерчиликке тартылууга тийиш;
- Компетенттүү мамлекеттик органдар жана тийиштүү жеке субъекттер журналист аялдардын, активисттердин жана юристтердин коопсуздугуна онлайн да, офлайн режиминде да өзгөчө көңүл бурушу керек; саясий талапкерлер жана саясий партиялар журналист аялдарды, активисттерди жана адвокаттарды кысымга алууга жана куугунтуктоого кескин каршы турган саясатты жүргүзүүгө тийиш.

АРТИКЛЬ 19 тууралуу

АРТИКЛЬ 19: Сөз эркиндиги үчүн глобалдык кампаниясы (АРТИКЛЬ 19) – сөз жана маалымат эркиндигин коргоо жана жайылтуу багытында дүйнө жүзү боюнча иш алып барган адам укугун коргоочу көз карандысыз уюм. Ал сөз эркиндигине кепилдик берген Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 19-беренесинин урматына ушундай аталып, атайын мандат алып жүрөт.

“АРТИКЛЬ 19” уюму эл аралык жана салыштырмалуу укукка, ошондой эле сөз эркиндигине байланыштуу маселелер боюнча мыкты тажрыйбага негизделген бир катар ченемдик жана маалыматтык документтерди даярдаган. АРТИКЛЬ 19 сөз эркиндигин коргоодо жана жайылтууда Интернеттеги техникалык стандарттарды белгилөөчү эл аралык органдардын жана Интернетти башкаруу органдарынын ролун да изилдейт.

Эгер сиз бул маалыматтык документти кененирээк талкуулагыңыз келсе же АРТИКЛЬ 19 уюмунун көңүлүн буруучу маселеңиз бар болсо, анда info@article19.org электрондук дареги аркылуу биз менен байланыша аласыз.

article19.org